

Kováts István

Vadászatok a középkori Pilis-erdő területén

2020

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

„... a vadászatnál semmi sem alkalmasabb a harcos vitézségének kifejlesztésére...”¹

(Bél Mátyás)

A vadászat – mint a legősibb létfenntartó tevékenység - végigkíséri az emberiség történelmét, tértől és időtől függetlenül.² Míg az ember elemi szükségleteinek kielégítése, a táplálék megszerzése, a ruházat biztosítása elsődleges fontossággal bírtak a korai időkben, a történelem későbbi szakaszaiban egyre inkább előtérbe került a vadászatnak, mint egyes kiváltságolt rétegek szórakozási formájának, a katonai gyakorlat egy fajtájának a továbbélése.

A különféle állatfajták háziasítása,³ a földek hatékonyabb módon történő megművelése egyre csökkentették a vadászat ősidőktől fogva létező szerepét a táplálkozásban és a ruházkozásban egyaránt. Ennek ellenére a vadászat (az ember és a vad küzdelme) sohasem veszítette el jelentőségét, nem utolsósorban az emberben élő zsákmányolási ösztön miatt.

A vadászat szerepének átalakulása mellett a vad elejtésének módja, a használt eszközök, fegyverek is tökéletesedtek amellett, hogy azok némelyike (egyes csapdák, hálók stb.) szinte napjainkig változatlan formában élnek tovább. Fennmaradtak az állattal, illetve a természettel való szoros kapcsolat tárgyi-szellemi megnyilvánulásai is. A vadászat, illetve a természet maga mindig is megihlette a különböző korok művészeit. A legkorábbi időktől maradtak fent olyan ábrázolások, amelyeken keresztül bepillantást nyerhetünk egy-egy nép, vagy tájegység vadászati kultúrájába, megismerhetjük állatfajait. A zsákmányállat erejének ősidőktől fogva létező tisztelete köszön vissza különböző országok királyi, nemesi, városi címereiben, ahol az állatmotívumok (sas, oroszlán stb.) és a vadászjelenetek igen gyakoriak.

1 Bél 1984. 298.

2 Jelen kézirat a szerző 2011-ben megjelent tanulmányának (Kováts István: Középkori vadászatok a Buda és Visegrád környéki erdőkben. In: *Tóth Endre-Vida István* (szerk.): *Corolla Museologica Tibor Kovács Dedicata*. Libelli Archaeologici Ser. Nov. No. IV. Régészeti Füzetek Új Sorozat, IV. szám. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2011, 331-343.) e honlap igényeihez átdolgozott és kiegészített változata.

3 Bartosiewicz 2006. 83-141.

1. kép: Vadászjelenetet ábrázoló 14. századi kályhacsempe a visegrádi királyi palotából (Fotó: Kováts István)

Az írott történelem kezdeteitől felbukkannak a vadászattal kapcsolatos utalások, de részletesebb leírások is, különböző írásos forrásokban. Ezek skálája igen széles lehet: említenek vadászati módokat, vadászott állatfajokat, a vadászati jog és etika kérdéskörét, vadon élő állatok hasznosítását stb. egyaránt.⁴ Ezek részletessége, illetve a fennmaradt források mennyisége azonban igen eltérő (akár egyes történelmi korszakokon belül is). A középkori magyar vadászati kultúráról szóló írott emlékek száma például csekélyebb, mint Európa nyugati területein, elsősorban oklevelek adatai és krónikák leírásai maradtak fenn. A Nyugat-Európában már a 13. századtól létező vadászati irodalom (Albertus Magnus: *De falconibus*; II. Frigyes császár: *De arte venandi cum avibus*, stb.) Magyarországon hiányzik.⁵ Kivétel ez alól I. (Nagy) Lajos király solymázmesterének a 14. században a sólymok tartásáról és idomításáról írt műve, amely elveszett, csupán néhány részlet ismert átiratok formájában.⁶

A fentiek mellett a témában fontos forráscsoportnak számít az elsősorban az anyagi

4 Részletesebben ld.: *Csőre*, 1994. 35-36, 78-89, 132-134.

5 *Csőre* 1994. 78-79.

6 *Csőre* 1994. 56.

2. kép: 14. századi padlótégla szarvas ábrázolásával a visegrádi királyi palotából (Fotó: Kováts István)

kultúrát, és ezek összefüggéseit vizsgáló régészet is. A vadászat tárgyi emlékei (ásatásokból származó vagy gyűjteményekben fennmaradt vadászfegyverek, valamint azok tartozékai),⁷ illetve ilyen jellegű ábrázolások (ötvöstárgyakon, kályhacsempéken, padlótéglákon, stb.) (1-2. kép) mellett az egykor élt állatok földi maradványainak meghatározásával, természet- és társadalomtudományi értelmezésével foglalkozó archaeozoológia, a régészeti állattan nyújthat támpontokat. A „nagyállatok” (makrofauna) előkerülő csontmaradványai a közvetlen lelőhelyi jelentőségen túl adatokat szolgáltathatnak az egykori természetes élővilágra, étrendre, hús fogyasztásra, táplálkozási szokásokra nézve egyaránt.⁸ Ezen felül további többértékű kulturális információkat is hordozhatnak például a csontmegtömés (kézműipar) a kereskedelem, egyes korokban állatokhoz fűződő babonás/kultikus szokások (állattemetések) és természetesen a korabeli vadászat vonatkozásában is. Lényeges azonban megemlíteni, hogy egy-egy régészeti lelőhelyen a fennmaradt emlékek

zöme a korabeli valósághoz képest töredékes, így csak torzult formában, információvesztéssel tanulmányozható. E miatt is elengedhetetlen a különböző forrástípusok összetett, együttes figyelembe vétele.

A honfoglalás utáni évszázadokban döntően megváltozott a Kárpát-medencébe érkezett magyarság életmódja. Noha a 10-11. század népességének életmódjáról szóló korabeli és későbbi leírásokban találhatunk utalásokat a vadászati szokásokról is, összességében viszonylag kevés adatot ismerünk.⁹ Annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy a 12. századtól a feudális viszonyok megszilárdulása a vadászatban is változásokat hozott; ennek lényeges eleme volt, hogy az ehhez való jog egyre inkább a földbirtokhoz kapcsolódott és így az azzal rendelkező nemesek, főurak kezébe került. (Nyugat-Európa több pontján viszont zömmel uralkodói privilégium maradt, aki azt alattvalóinak adományozhatta).¹⁰ Kialakult tehát a középkor folyamán egy többé-kevésbé szabályozott vadászati rendszer, helyi eltérésekkel. (Kivételes helyzetben voltak például vadászati szempontból a székely szék, illetve egyes kiváltságolt városok is.)

Döntően kivételes helyzetűnek számított továbbá a korabeli forrásokban „az ország közepe” (*Medium Regni*) nevet viselő, az Esztergom – Székesfehérvár – Buda – Visegrád által meghatározott központi hatalmi régió. Ez a terület az ország minden pontjáról jól megközelíthető volt. A 11. századtól kezdve fokozatosan a fentebb említett helységek látták el az országos feladatok zömét: Esztergom (egyházi központként), Székesfehérvár (mint a középkor folyamán a leggyakoribb királyi koronázó-és temetkezőhely), Buda (a 14. század elejétől adminisztratív-kormányzati központ) és Visegrád (ugyanabban az időben már az uralkodó tényleges tartózkodási helye, később rezidenciaváros).¹¹ A területen a fenti központokon túl több királyi udvarház és vadászóhely is kiépült (ld. Dömös).

Témánk szempontjából igen fontos az egyéb természetföldrajzi tényezők mellett a fentebb említett régió erdősültsége. A *Medium Regni*

⁷ Temesváry 1992.

⁸ A témára vonatkozó – korántsem teljes – összefoglaló irodalom: Bartosiewicz 2006. Renfrew-Bahn 1999. 253-284.; Vörös, 2002.; 265-277.; Magyar régészet 2003. 56-64.

⁹ Csöre 1994.23.

¹⁰ Csöre 1994.51.

¹¹ Altmann et al. 1996. 5-8.

jelentős területe – így Visegrád megye azon része is, ahol a 13.század végére Pilis megye kialakult – erdővel borított hegyvidék volt. A Pilis-erdő (*silva Pelys*) hasonlóan a Kárpát-medence más, nagykiterjedésű erdőségeihez, egyetlen hatalmas királyi uradalmat alkotott. A fennmaradt írásos források szerint II. Géza (1141-1162) „saját erdeje” (*propria silva sua*) volt és királyi erdőnek (*silva regis*) mondják 1274-ben is. Ezek az erdőuradalmak már az Árpád-korban az uralkodók kedvelt vadászóhelyei voltak, mint Sáros, Bereg és Ugocsa területén a korban előforduló hasonló adottságú és státusú részek. Egy 13. század végi forrásadat szerint egy Kékes nevű helyen (valószínűleg a mai Pilisszentlászló közelében) kőből épült királyi vadászlak (*domuncula lapidea venacioni regum preparata*) állt.¹² A középkorban általánosan Nagy-szigetnek nevezett Csepel-sziget szintén királyi magánuradalom volt, fejlődése az Árpád-kor végéig hasonló a Pilis-erdőhöz.¹³ Az itt folyó (uralkodói) vadászatokat külföldi forrás is említi. Az 1189-ben a harmadik kereszties hadjárat idején Barbarossa Frigyeset elkísérő Ansbert és Lübecki Arnold egyaránt leírják, hogy az átvonuló császárt vendégül látó III. Béla király és felesége előbb Esztergomban, majd Óbudán („Attila városában”) tartózkodott, majd a „király saját és családi vadászó szigetén” két napig vadásztak.¹⁴

Pest megye mai területéről a 14-15. századból leginkább a királyi vadászatok emléke ismert. A Budai-hegység mellett valószínűleg ilyen vadászterület volt a Börzsöny is (Damásd) ahol I. (Anjou) Károly maga is szívesen tartózkodott. A Csepel-sziget, mint a birtokosi-uralkodói időtöltés színtere a késő-középkorban is kedvelt volt, mint ahogy erről különböző írásos források tudósítanak.¹⁵

Visegrád vonatkozásában Antonio Bonfini,¹⁶ és Oláh Miklós¹⁷ is megemlíti a királyi palotához kapcsolódó vadasparkot, amely a visegrádi rezidencia egyik legfontosabb vonzerejét jelenthette az uralkodók számára. Visegrád már az Árpád-korban a királyi tulajdonban lévő, vadászterületként hasznosított Pilis-erdő központjának számított, és I. András, Salamon majd IV. Béla-kori virágzása is talán részben e vadászati központ szerepével függhetett össze. Miután Zsigmond 1405-1408 között Budára helyezte hivatalos székhelyét a visegrádi palota rezidenciaként működhetett tovább, és Mátyás-kori kiépítése is elsősorban az udvari reprezentációnak (illetve annak részeként az uralkodói vadászatoknak) köszönhető. Noha a Pilis-erdő egész belső része királyi vadászterületnek tekinthető, a Bonfini *Decades*-ében is említett visegrádi vadaspark talán a visegrádi Várhegy környékére lokalizálható.¹⁸

A Budai-hegység erdőségében a budai királyi rezidenciától néhány km-re fekvő középkori Nyék falu melletti királyi *curia* az 1480-as években tűnik fel az írott forrásokban. Bonfini 1490 körül ír róla, mint Mátyás király külvárosi palotájáról; ugyanakkor bővebben ismerteti a mellette elterülő, a mai Hűvösvölgy és környéke jelentős részét elfoglaló, egykor több mint 500 hold kiterjedésű, kőfallal övezett vadaskertet. 1500 körül gyakran tartózkodott itt Zsigmond, lengyel herceg, majd 1525-ben II. Lajos király. Megemlíti Oláh Miklós is 1536-ban készült munkájában (*Hungaria*), II. Ulászlónak tulajdonítva építését. A területen több ízben folytak régészeti kutatások az 1930-as évektől az 1990-es évekig Garády Sándor, Holl Imre és Feld István vezetésével. A napvilágot látott két épület közül az egyik egy 35x21 méter alapterületű kéttraktusos, alapincézett lakóépületnek bizonyult, míg a másik egy ún. fogadóépületnek tekinthető. Ez utóbbi 59x17 méter alapterületű volt, körbefutó külső folyosóval, belül faszerkezetű osztófalakkal. Egykori funkcióját tekintve valószínűleg reneszánsz kerti mulató-

12 Zsoldos 2001. 40-42. Ugyanitt ld. részletesen a királyi erdőuradalmakat megyévé (*comitatus*) átalakító fejlődés részleteit is.

13 Zsoldos 2001. 42-44.

14 Györffy 1974. 273.

15 Tringli 2001. 125.

16 Antonio Bonfini: *Decades* IV. 7. 110. In.: Balogh 1966. 225.

17 Oláh 1985. 30.

18 Buzás Gergely szíves szóbeli közlése.

3. kép: Gyalogos vaddisznóvadászat kutyákkal a 15. századi *Les Très Riches Heures du Duc de Berry* ábrázolásán (*Atlas de Paris au Moyen-Âge, Paris, 2006, 55. nyomán*)

háznak, lakomák és egyéb rendezvények színterül szolgáló teremépületnek használhatták.

Az épületegyüttes egyes részeit a Zsigmond-korban már biztosan használták, sőt előkerült egy ennél korábbi (valószínűleg Anjou-kori), pontosan már nem rekonstruálható, ám minden bizonnyal még favázás szerkezetű épület nyoma is. A két – lakó és fogadó – épület régészeti kutatások által megtalált maradványainak zöme az 1460-as és 1480-as évek között épülhetett és közelebbről nem ismert időpontban, de valamikor a török hódoltság idején, a 16. század első felében (egyes források szerint 1526-1527-ben) pusztulhatott el.¹⁹

A Buda-nyéki vadaskerthez hasonló vadkeretek, vadasok a 16-17. században többek között Babócsán, Dömösön (ahol bölényeket említenek) Füzéren, Munkácson, Sárospatakon, Zólyom és Fogaras mellett is megtalálhatók. Az írott források és a régészeti feltárások alapján a kora újkor időszakában az ország területén elsősorban bölényre, gímszarvasra, dámszarvasra, vaddisznóra, barnamedvére, rókára, farkasra,

hiúzra, borzra, vadmacskára, vidrára, nyusztra, hódra és mezei nyúlra vadásztak.²⁰

A korszakban folyt vadászati módok és vadászfegyverek e helyütt csak általánosságban említhetők.²¹ Az időszakban a vadászat általában a vad megközelítésére és/vagy megfogására, megölésére irányult. Sokszor elkerülhetetlen volt a vaddal való „testközeli” kapcsolat, amely a leggyakorlabb vadász számára sem volt veszélytelen. A hurokkal, csapdával, hálóval, veremmel történő vadfogás az idők folyamán egyre inkább a népi, gyakran tiltott módszerek közé került; nemesebb módja volt a vadászatnak a hajtás, illetve hajsza. Ez csoportos, lovakkal és kutyákkal végrehajtott, gyakran egész napon át tartó, elsősorban nagyvadak (szarvas, medve, vaddisznó) elejtését célzó vadfogás volt. A zsákmányállatokat gyakran a helyszínen bontották ki és nyúzták meg; testrészeit is itt osztották szét sokszor szigorú szertartás szerint. Vaddisznó vadászatánál a megsebzett és beszořitott állatot gyalog, nagytestű kutyák segítségével kellett elejteni. (3.kép)

Apróvadak (róka, nyúl, fogoly stb.) elejtésének jellegzetes módja a középkorban Európaszerte virágzó solymászat volt. Magyar vonatkozásának első emlékei közé tartozik az 1138-as dömösi adománylevél, amelyben négy olyan szolgát is említenek, akik a sólymokat gondozzák, de ismerünk sólyomábrázolást a Képes Krónikából is. A 13. századtól a solymászat a hazai vadászati módok egyik legjelentősebb formájává vált, amelyben keveredtek a honfoglalás előtti, majd az Árpád-házi uralkodók dinasztikus kapcsolatai révén a keleti (bizánci) és nyugat-európai elemek is. A 14. századtól a fentiek itáliai kulturális kapcsolatokkal is kiegészülhettek. Korabeli forrásaink némelyike (pl. az Aranybulla) kimondottan solymászokat (*falconarij*) emleget, amely arra utalhat, hogy jelentősebb létszámban vehettek részt a király kíséretében.²²

Az írásos források és képi ábrázolások segítségével képet alkothatunk a nemesség és a királyi udvar kutyatartási szokásairól; általában ezek az állatok már nagy értéket képviseltek,

19 Összefoglalóan ld. *Feld* 1994. 348-349.; *Feld* 2008. 21-42.

20 *Vörös* 2002. 348-349.

21 *Csöre* 1994.59-73.; *Zolnay* 1971. 81-119.

22 *Csöre* 1994. 66.

4. kép: Középkori vadászlándzsák a párizsi Musée de l'Armée kiállításán (Fotó: Kováts István)

gyakran státusszimbólumnak is számítottak. A régészeti csontmaradványok alapján is elmondható, hogy a késő középkorban már tudatosan tenyésztett, változatos, különböző méretű kutyafajokról és fajtákról beszélhetünk.²³ A magyar krónikaábrázolásokban is több helyen találkozhatunk kutyaábrázolásokkal, így a 14. századi Képes Krónikában, az 1487 körül keletkezett Mátyás-graduáléban, illetve az 1490-ben elkészült, ún. Ransanus-corvinában (*Epithom rerum hungarorum*) is.²⁴

A vadászati célra használt fegyverek változását nem elsősorban az anyagi és technológiai fejlődés, hanem inkább egyes divatok befolyásolhatták. A korai, hagyományos típusokat az évszázadok folyamán csak időnként módosíthatták az egyes céloknak megfelelően. Így viszonylag változatlan formában maradt fenn az íj, gerely vagy hajítódárda, a vaddisznó- vagy medvevadászathoz használt erős, hosszú nyelű, széles pengéjű, keresztvassal ellátott, borszíjak-

23 Bartosiewicz 2006. 122-123.

24 Daróczy-Szabó 2011.11-15.

5. kép: 14. századi egyélű tör vagy vadászkés a visegrádi alsóvárból (Fotó: Kováts István)

kal és szegecsekkel megerősített lándzsa vagy dárda egyaránt. (4. kép) Vadászati célokra is ismert volt a tör; a gelencei templom Szent László legendát ábrázoló, 14. század eleji freskóinak középső és befejező jelenetein a király keresztvas nélküli, egyélű tört visel, ami egyes vélemények szerint vadászkés.²⁵ Visegrád–Alsóvár lelőhelyről, a 13. század végére, vagy a 14. század elejére keltezhető rétegből is került elő egyélű, gazdagon díszített agancsmarkolatú, mintegy 23 cm-es pengé hosszúságú törlelet.²⁶ (5. kép)

A késő középkorban új eszköznek számított a számszeríj, amely olyan pontos és erős lövedékvető fegyver volt, amelyet használójának erőfeszítése nélkül is kifeszítve lehetett tartani. Többféle típusa létezett (köztük kimondottan vadászati célokra készültek is),²⁷ valamint a felhúzás (kifeszítés) mechanizmusa, az íj ívének anyaga, az elsütőszerkezet típusa, a lö-

25 László 1993. 76, 39. kép.; Temesváry 1992.16.

26 Kováts 2006. 271-279.

27 Fegyvertípusok 1995. 102-105.

6-7. kép: Barnamedve koponyája a 14. század végéről, nyakszirtjén vágásnyomokkal Visegrádról (fotó: Kováts István)

vedék és a felhasználás köre szerint egyaránt különböztek.²⁸ A lövedék típusa szerinti megoszlás alapján a nyíllövő számszeriját katonai célokra és nagyvadak vadászatára egyaránt használták, míg a kő- vagy golyólövő, dupla húrral felszerelteket elsősorban madár- vagy kisvad vadászatra. A rendkívül nagy erejű, csőrös felhúzó rendszerű fegyverek kimondottan lassúak és nehézkesek voltak, ezért elsősorban hadi felhasználásuk ismert nagyobb tömegben, de vadászatokon nem kedvelték. Ezzel szemben az ún. *cranequin* (fogaslécet és fogaskereket használó rendszer), amelyet 1450 körül találtak fel, már sokkal népszerűbb lett a vadászok között, mint harcok idején.²⁹ A vadászfegyverek tekintetében a tüzfegyverek 16-17. századi elterjedése hozott minőségi változást; ugyanakkor egyes hagyományos eszközök (török, dárda, hálók) változatlanok maradtak. A fentieket egyébként, a korban használt vadászfelszerelések (vadásztáska, solymászkesztyű, stb.) is kiegészítették.

A vadászat szerepét a korabeli mindennapi életben a régészet – és társtudományai az archaeozoológia – eredményei alapján finomíthatjuk. Vadállatok csontjai általában kevésbé fordulnak elő középkori lelőhelyeinken, mint háziállatoké. Ennek főleg az az oka, hogy ebben az időben a húsellátásban már döntően há-

ziállatok (szarvasmarha, sertés, juh és kecske) domináltak. A vadállatok fontossága a húsfogyasztás szempontjából tehát hozzájuk viszonyítva nagyon kicsi és ezt az előkerült csontmaradványok is igazolják.³⁰

A vadon élő emlősök közül a vaddisznó, gímszarvas, őz és mezei nyúl a leggyakoribb vadászott állatfajok; ezek elsősorban középkori királyi központokból illetve várakból ismeretek. Ritkábban előfordul az európai bölény és a medve, de az előbbi az Árpád-kor után már csak központi lelőhelyeken. Ez is azt bizonyítja, hogy a késő középkorban egyre ritkábban feltűnő bölény vadászata az elit kiváltsága volt. A korabeli vadászat egyértelmű emlékeként azonosítható egy fiatal nőstény barnamedve levágott koponyája, amely a visegrádi királyi palota területéről 14. századi környezetből bukkan elő. (6-7. kép)

Az állattenyésztés és állattartás, valamint az ezzel összefüggő rendszeres húsellátás is szerepet játszott abban, hogy a vadállatok szerepe csökkent a mindennapi táplálkozásban. Ennek ellenére sportként, katonai gyakorlatként, a táplálkozás színesítése érdekében folyamatosan vadásztak: ezt bizonyítja, hogy szinte minden középkori lelőhelyről kerülnek elő vadon élő állatok csontjai. Ide tartoznak a bundájukért, esetleg kártevőirtás következtében megölt állatok (farkas, róka) is. A városi polgárság és a

28 *Temesváry* 1992. 14.; *Kalmár* 1971. 139-140.

29 *Fegyvertípusok* 1995. 104, 'f' és 'g' ábrák.

30 *Daróczy-Szabó* 2008. 93.

falvak lakóinak életében egy-egy vadállat elejtése inkább alkalomszerű lehetett, bár egyes városok királyi kegyként vadászhattak bizonyos állatfajokra. A papoknak ugyanakkor a kutyával és sólyommal űzött vadászatot az 1279. évi budai zsinat tiltotta meg.³¹

Az ételhulladékból előkerülő, vadon élő állatok csontjai mellett az egykori vadászatok bizonyítékai az ásatásokon lelt szarvas vagy őz koponyatöredékek, amelyekről gyakran lefűrészelték az agancsot. (8. kép) Az agancs kedvelt nyersanyagnak számított, amelyből minden korban a legkülönbözőbb munkaeszközöket, használati-és dísz tárgyakat stb. készítettek. Frissen elejtett állat trófeája vagy a kora tavasszal levetett és összegyűjtött agancsok egyaránt alkalmasak voltak az eszközkészítésre. Könnyen és olcsón beszerezhető nyersanyag volt, különösen az erdőszűrt vidékeken.³² A hullott agancsok szisztematikus gyűjtését középkori írásos források is megerősítik.³³

Távoli tájak egzotikus vadállatainak fogai és karmai akár értékes prémekkel is bekerülhettek az országba. Ritkasága miatt feltétlenül megemlítendő egy, a segesdi (Somogy megye) 14-15. századi királynői birtok területéről előkerült nagytermetű hím leopárd koponyatöredéke, noha ez a lelet inkább a luxuscikkek középkori forgalma szempontjából fontos. A koponyáról lefűrészelt, felső szemfogakat is befoglaló arckoponya-kopásnyomai alapján valószínűleg az állat lenyúzott bundájának része lehetett. Az kétségtelennek tűnik, hogy az elenyészett leopárdbőr és a megmaradt fogak „presztizstárgyként” értelmezhetők; egyaránt lehetett öltözék, nyeregtakaró, lószerszám, közösségi helység vagy magánrezidencia dísz. Kideríthetetlen az is, hogy egykori tulajdonosa az állatot messze földön maga zsákmányolta-e, esetleg vásárlás, ajándék vagy öröklés során jutott hozzá a prémhez.³⁴

A madárhús és tojás beszerzése már a kora középkortól kezdve a baromfitartáson alapul; emellett természetesen vadmadarak csontmaradványai is rendszeresen előkerülnek a régé-

8. kép: Gímszarvas koponyatöredéke a fűrészelt agancs maradványaival Visegrádról, a 14. század második feléből. (Fotó: Szabó László)

szeti feltárások folyamán. Előkerült pusztai sas, Feldegg-sólyom és páva csontmaradványa is, ezek valószínűleg kereskedelem útján, esetleg ajándék gyanánt kerülhettek ide. A legkedveltebb vadászott madárfajok közé tartozott a fogoly, vöcsök, hattyú, nyári lúd, réce, fűrj, fácán, szarcsa, daru, túzok, stb. Az ételmezési célokon túl a hattyú, páva és daru kedvelt díszmadarak is voltak. Egyes szárnyasok tollát – valószínűleg a vadászok jelzési szokásaiból kinőve – a ruházat, sőt a török kortól kezdve a lószerszám díszítésére is használták.³⁵

Összességében elmondható: a Buda környéki erdők középkori történetét és fejlődését elsősorban az uralkodói erdőbirtoklás határozta meg. Olyan különleges helyzetű területekről beszélhetünk, amelyek királyi/udvari reprezentatív vadászatok célját is szolgálták. A középkori királyi birtok- és erdőterület európai viszonylatban is egyedülálló megmaradt példája a Pilis térsége, ahol a legfontosabb történeti tájlemek (egykori királyi központok és rezidenciák, nagyobb kiterjedésű erdőterületek és vadállomány, stb.) legalább részben fennmaradtak. E tulajdonságok alapján a régió napjainkban is rendelkezik az ún. „történeti táj” minden jellemzőjével.

31 Györffy, 1974, 323.

32 Bartosiewicz, 2008, 31-39.

33 MacGregor, 1985, 161.

34 Bartosiewicz, 2001, 150-160. Bartosiewicz, 2015.

35 Gál 2008. 109-112.

Irodalom:

- Altmann Julianna – Bizcó Piroska – Buzás Gergely – Horváth István – Kovács Annamária – Siklósi Gyula – Végh András:* Medium Regni. Középkori magyar királyi székhelyek. Nap Kiadó, Budapest, 1996.
- Balogh Jolán:* A művészet Mátyás király korában. I. Budapest, 1966.
- Bartosiewicz László:* A Leopard (Panthera pardus L.1758) Find from late Middle Ages in Hungary. In: Animals and Man in the Past. Eds.: *Buitenhuus – Hijlke-Prummel – Wietske* (ARC-Publicatie 41.) Groningen, 2001, 151-160.
- Bartosiewicz László:* Régenvolt háziállatok. Bevezetés a régészeti állattanba. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006.
- Bartosiewicz László:* Szarvasagancsok. In: Régészeti nyomozások Magyarországon. Szerk.: *Ilon Gábor*, Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2008, 31-39.
- Bartosiewicz László:* „Kimutatja a foga fehérjét”: Középkori leopárdlelet Magyarországon. In: Magyar Régészet Onlin Magazin. 2015. ősz. http://files.archaeolingua.hu/2015O/Bartosiewicz_H15O.pdf
- Bél Mátyás:* Magyarország népeinek élete 1730 táján. Budapest, Gondolat, 1984.
- Csőre Pál:* A magyar vadászat története. Mezőgazda Kiadó Budapest, 1994.
- Daróczi-Szabó László:* Középkori királyi központok és várak állathasznosítása. In: Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Szerk.: *Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter*, Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2008, 91-95.
- Daróczi-Szabó Márta:* Életre kelt kutyák. In: História, XXXIII. évf. (2011) 3. szám, 11-15.
- Fegyvertípusok* Enciklopédiája. Hét évezred fegyvereinek kézikönyve. Szerk. *Reviczky Béla*, Gemini Kiadó, Budapest, 1995.
- Feld István:* A nyéki királyi villák. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Szerk.: *Mikó Árpád – Takács Imre*, Budapest, 1994, 348-349.
- Feld István:* A nyéki királyi épületek. In: Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére. Históriaantik Könyvesház, Budapest, 2008, 21-42.
- Gál Erika:* A középkori madarászat régészeti állattani emlékei. In: Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Szerk.: *Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter*, Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2008, 109-112.
- Györffy György:* Budapest története az Árpád-korban. In: Budapest története I. Szerk.: *Gerevich László*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974, 217-349.
- Kalmár László:* Régi magyar fegyverek. Natura Kiadó, Budapest, 1971.
- Kovács István:* IV. Béla dénárával kezelt tőr a visegrádi Alsóvárból. In: Testis temporum vita memoriae. Ünnepi tanulmányok Pálóczi Horváth András 65. születésnapjára. Studia Caroliensia. A Károli Gáspár Református Egyetem Folyóirata. 2006. 3-4. 271-278.
- László Gyula:* A Szent László legenda középkori falképei. Tájak – Korok – Múzeumok Egyesület, Budapest, 1993.
- MacGregor, Arthur:* Bone, Antler, Ivory and Horn. The Technology of Skeletal Materials since the Roman Period. Croom Helm, London & Sidney, 1985.
- Oláh Miklós:* Hungária (1536). Budapest, Magvető Kiadó, 1985.
- Magyar régészet az ezredfordulón.* Szerk. *Visy Zsolt – Nagy Mihály – B.Kiss Zsuzsa*, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Teleki László Alapítvány. Budapest, 2003.
- Temesváry Ferenc:* Vadászfegyverek. Zrínyi Katonai Könyv és Lapkiadó, Budapest, 1992.
- Tringli István:* Pest megye a késő középkorban. In.: Pest megye Monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig. Budapest, 2001, 75-194.
- Renfrew, Colin-Bahn, Paul:* Régészet. Elmélet, módszer, gyakorlat. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Vörös István:* Archaeozoológia-Zoarchaeológia. In: Panniculus Ser. B. No. 6. Szombathely, 2002, 265-277.
- Vörös István:* Török kori állatsontleletek Magyarországon. In: A hódoltság régészeti kutatása. Szerk.: *Gerelyes Ibo-lya – Kovács Gyöngyi*, Opuscula Hungarica III. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2002, 339-352.
- Zolnay László:* Vadászatok a régi Magyarországon. Natura Kiadó, Budapest, 1971.
- Zsoldos Attila:* Pest megye az Árpád-korban. In: Pest megye Monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig. Budapest, 2001, 31-73.